

Джерела і література

1. Андриевский М. К. Интервью / Майорчик В. Путевка в жизнь: Народом призванные : книга интервью. Харьков : Прапор, 1982. С. 138–146.
2. Андрієвський М. К., Павелко В. В. Прилучення до життя. Київ : Політвидав України, 1979. 102 с.
3. Беседа В. М., Галушка Н. А., Кущенко А. Л., Беседа О. Г. Історія Гадяцької школи-інтернату. Гадяч : Вид-во «Гадяч», 2008. 136 с.
4. Сердюченко Г. Його покликання. Зоря Полтавщини. 1968. № 181. С. 3.
5. Год Б. В. Ідея всебічного й гармонійного виховання особистості в епоху європейського Відродження : дис. ... д-ра пед. наук : 13. 00. 01 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 537 с.
6. Лист заступника завідувача Полтавського облвно М. Лейка на ім'я заступника Міністра освіти УРСР Ніколаєнка І. В. від 18 червня 1974 р. № 02/1920 щодо виконання наказу Міністерства освіти Союзу РСР № 22 від 5 березня 1973 року «Про заходи до поліпшення роботи шкіл-інтернатів». Державний архів Полтавської області. Ф. Р-4298. Оп. 8. Спр. 118. Арк. 1–9.

УДК 821.161.2.09Коваленко

Олександра Неділько

**(Науковий керівник: учитель географії Полтавської гімназії № 8 імені Панаса Мирного Пархоменко Л. В.)
(Полтава)**

ЗІРКА ПОЛТАВСЬКОЇ НАРОДНОЇ НИВИ: ГРИГОРІЙ КОВАЛЕНКО НА ТЛІ ЕПОХИ

У роботі представлено дослідження діяльності письменника, громадського і культурного діяча, видавця, дослідника історії та етнографії, художника, народного лікаря Григорія Олексійовича Коваленка на ниві народної освіти і культури. Особливу увагу авторки приділено діяльності Григорія Коваленка на посаді очільника Полтавського осередку «Просвіта» та всьому спектру її роботи.

Ключові слова: Григорій Коваленко, Микола Дмитрієв, журнал-тижневик «Рідний край», місячник «Життя і знання», «просвіта», I Всеукраїнському з'їзді «Просвіт».

У 2022 р. виповнюється 154-та річниця від дня народження одного із найбільш працьовитих українців-інтелігентів кінця ХІХ – початку ХХ століття, письменника, громадського і культурного діяча, видавця, дослідника історії та етнографії, художника, народного лікаря Григорія Олексійовича Коваленка. Життєвий і творчий шлях цього, воістину «невтомного трударя народної ниви Полтавщини», насправді є недостатньо дослідженим та висвітленим [3]. А між тим, саме йому у буремні роки Української революції 1917–1921 рр. судилося опікуватися народною освітою Полтавщини, займатися дослідженням і популяризацією минувшини тощо. Сьогодні, дослідження такого

подвижницького подвигу на ниві народної освіти і культури є досить актуальним, адже дає змогу уявити усю велич національно-патріотичного духу у нашому краї в роки Української революції.

Майбутній культурний і громадський діяч народився 24 січня 1868 року в присілку Липняки Переяславського повіту Полтавської губернії у родині, яка ревно зберігала козацькі традиції. Так згадує сам Григорій Коваленко про свою освіту: «Ріс у козачій родині, де не переривалася стара козацька традиція, освіта, культура. Діди й батьки були любителями і знавцями церковної науки і української поезії. Дід доброю українською мовою написав свою автобіографію, яка зберігалася і перечитувалася його нащадками. Здавна у сім'ї трималася, не переводячись, і традиція малярства. До 8-ми років я навчався дома, а коли вже добре вмів читати й писати, мене віддали в народну школу, курс якої я закінчив в 11 років. До 14-ти навчався самотужки, багато читав, допомагав у домашній роботі» [1, с. 67]. Далі буде Полтавська фельдшерська школа, посада земського фельдшера та вчителя у с. Дем'янець. Увесь час, Григорій Олексійович поєднував медицину із фольклористикою. Як приклад – поява праць «Про народну медицину в Переяславському повіті». Пізніші науково-популярні брошури «Клопіт в селі Білашівці», «Чума на людях», «Від чого вмерла Мелася» також були продиктовані бажанням піднести свідомість і культуру народу та поліпшити умови селянського життя [1, с. 65].

З 1895 року з допомогою письменника Бориса Грінченка і правника Іллі Шрага Коваленко перебирається до Чернігова, працює там діловодом, а пізніше – помічником секретаря міської управи, близько сходиться з М. Коцюбинським, В. Самійленком та іншими діячами культурно-освітнього руху. У Чернігові М. Коцюбинський, В. Самійленко, Б. Грінченко та Г. Коваленко організували видавничий проект літературного альманаху «Хвиля за хвилею». Як свідчать спогади сучасників, листування самого Григорія Олексійовича, Коваленкові під час реалізації цього проекту випадає чи не найважче завдання: листування з літераторами, редагування та підготовка до друку їхніх творів. І, на думку науковців, великою заслугою сааме Григорія Олексійовича було те, що в альманасі «Хвиля за хвилею» друкувалися Іван Франко, Осип Маковей, Дніпрова Чайка, Агатангел Кримський [2, с. 3].

Точних даних про причини переїзду Г. Коваленка у Полтаву 1905 року немає, але є припущення, що цьому посприяла його участь у відкритті пам'ятника І. Котляревському у 1903 р. [3]. Тут він улаштувався працювати секретарем міської управи й одразу ж зініціював – разом із Миколою Дмитрієвим і Панасом Мирним – створення міського товариства «Просвіта». Відомо, що статут товариства 1906 року було відхилено місцевою владою як проєкт

націоналістичної громадської інституції. Цією ж ініціативною групою було організоване видавництво журналу-тижневика «Рідний Край», Г. Коваленко став одним із відповідальних редакторів цього часопису. У ті ж роки під впливом В. Кричевського він захопився етнографією, українською історією й невдовзі подарував читачам цінний підручник «Українська історія». Упродовж 1913–1914 років невтомний дослідник видавав у Полтаві місячник народного здоров'я і природознавства «Життя і знання».

Під час Української революції 1917–1921 років Г. Коваленко перебуває в самому центрі громадсько-політичного життя Полтави: входить до Комітету українських поступових партій та організацій, входив до Української демократичної партії, 1905–1917 – до Української радикально-демократичної партії. Від українських демократичних організацій обирається до Полтавської міської думи, також до міської української просвітно-лекційної комісії, стає дійсним «народним лектором» [4]. У квітні 1917 року відбулися установчі збори Полтавського міського товариства «Просвіта». На них головою просвітян Полтави обирають Г. Коваленка. Від імені полтавської «Просвіти» він виголошує промову на I Всеукраїнському з'їзді «Просвіт» у вересні 1917 року в Києві. 1919 року Г. Коваленко створює комітет зі святкувань 150-річчя від дня народження Івана Котляревського. Звичайно, радянська влада міста була проти «націоналістичних» торжеств. Але організатори збираються на мітинг на могилі зачинателя нової української літератури, відслужують панахиду його пам'яті, у театрі проводять святковий вечір. До урочистостей тоді долучилося близько 20 тис. осіб.

У 1919–1921 роках Г. Коваленко працював інструктором народної освіти Полтавського повіту. Як історик та етнограф, він уходить до складу Полтавського наукового товариства при ВУАН. Був дійсним членом Полтавської губернської вченої архівної комісії, разом із В. М. Щербаківським, М. Я. Рудинським, В. О. Щепотьєвим, Л. В. Падалкою організував губернський Комітет охорони пам'яток. Після звільнення у 1924 року М. Рудинського, на знак протесту, припиняє діяльність у музейних проєктах. У 1920–1930 рр. Григорій Коваленко викладає біологію в Полтавській фельдшерсько-акушерській школі, деякий час працює директором цього навчального закладу. 1929 року в Харкові з'являється третє видання його підручника «Анатомія і фізіологія людини» [2].

Григорій Коваленко залишив певний слід і як художник-портретист та живописець. Серед його творів – оригінальні варіанти портретів Тараса Шевченка й Івана Котляревського, краєвиди Полтавщини, як-от «Хата на Павленках», «Над Ворсклою у Нижніх Млинах». Окремі роботи митця експонуються в Полтаві. Родина

Коваленків проживала в Полтаві по вулиці Уютній, 3, куди часто приходили студенти, оскільки у господаря була багата бібліотека. Про це органи УНКВС напишуть згодом в обвинувачувальних протоколах: «Коваленко в 1936 році у педінституті міста Полтави створив контрреволюційну націоналістичну групу. По його завданню учасники цієї групи розповсюджували націоналістичну літературу, вели роботу з підготовки кадрів для активних націоналістичних антирадянських виступів» [1, с. 69]. За сфабрикованим обвинуваченням «учасник і організатор підпільної контрреволюційної націоналістичної організації» 20 серпня 1937 року Григорій Коваленко був заарештований, а вже 15 грудня за постановою особливої трійки УНКВС у Полтавській області був розстріляний у міській в'язниці. Найтрагічніше, що місце його захоронення невідоме. Реабілітований 1969 року. Сьогодні біографічні відомості про Г. О. Коваленка можна по крупинках зібрати з різних джерел і ресурсів. А от бібліографія його творів залишається не дослідженою. Тож автор пропонує короткий перелік його друків, здебільшого маловідомих: «Від чого вмерла Мелася», «Вишнівська справа», «Вічний календар», «Вода в природі», «Ворожка (комедія на 1 дію)», «Деятельность и значение И. П. Котляревского в истории украинского общества», «Жарти життя : оповідання», «З часів поривів і надій, 1900–1903: (оповідання та інше)», «Задачи и цели фельдшерско-акушерской организации», «Клопіт у селі Биляшівці: оповідання про сифіліс», «Людина і громада: Думки про добро і правду», «Море».

Джерела і література

1. Ревегук В. Я. Полтавці – поборники державної незалежності України. Полтава, 2015. 348 с.
2. П'ядик Ю. Фотографія з багатьма невідомими. *Вітчизна*. 1989. № 2. С. 194–205.
3. Ротач П. Г. О. Коваленко. *Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії*. Полтава: Дивосвіт, 2013. Вид. 2-ге, випр. 960 с.
4. Справа по звинуваченню Коваленка Григорія Олексійовича. *Архів управління СБУ в Полтавській області*. Спр. 12089-С. 103 арк.
5. Ханко В., Юренко О. Григорій Коваленко. Енциклопедія сучасної України (ЕСУ). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://esu.com.ua>